

VINCZE TAMÁS

EGY NYUGALMAZOTT CÍMZETES
RENDKÍVÜLI EGYETEMI TANÁR BARÁTI
ÉS TANÍTVÁNYI KÖRE

A HONORARY PROFESSOR EMERITUS AMONG HIS ACADEMIC FRIENDS AND STUDENTS. The study reviews the friendships of Ferenc Zsigmond, the private university teacher endowed with the honorary professor emeritus title in the last 15 years of his life. Zsigmond gave lectures until 1934 in Debrecen, then he lived in his birth village until his suicide in 1949. The reclusive scientist suffering from depression, kept up with scientific developments through his friends and correspondents who played a significant role in his life. These friendships meant a retention force for him, diverted his attention from his illness and postponed its progression. It is not surprising that his illness had turned really serious when he left the capital and moved to his birth village, Kunhegyes, where his regular correspondence ended and the lack of professional discourses weakened the oversensitive scientist.

Zsigmond Ferenc, a debreceni Tisza István Tudományegyetem címzetes rendkívüli tanári címmel felruházott egyetemi magántanára, aki 1934-től már nem tartott előadásokat egyre súlyosbodó depressziója miatt, zárkózott természetéről volt ismert kollégái és hallgatói körében. A betegsége elhatalmasodása után kifejezetten emberkerülő lett, csupán egy-két bizalmas barátjával érintkezett, velük is leginkább levelezés útján tartotta a kapcsolatot. Pesti évei alatt, 1934 és 1942 között, még ápolta ugyan a baráti kapcsolatait a maga tartózkodó módján, kunhegyesi visszavonulásával azonban végleg kiírta magát a szakmai és baráti közösségeiből. Jelen írásomban azt kívánom bemutatni, kik alkották azt a szűk kört, amelynek tagjai a kényszerképzetekkel vívódó tudós bizalmasainak mondhatták magukat. Munkámban elsősorban visszaemlékezésekre támaszkodtam, ezek közül a leginformatívabbnak Kis Margit Zsigmond Ferencről írt monográfiája bizonyult.¹ A nyíregyházi tanárnő élete utolsó éveiben írta meg volt professzora életrajzát, s ebben a némileg rosszul strukturált, de értékes munkában számos elszórt utalást találunk Zsigmond kapcsolatrendszerére, ismerősi körére.

Zsigmond Ferenc baráti kapcsolatai elsősorban az egyetem világában szövődtek, egy-két kollégát és igen kevés volt tanítványt – többnyire kunhegyesi származású bölcsészhallgatókat – engedett magához közel a tehetséges irodalomtörténész. A korábbi működési helyén, Karcagon ugyancsak kevés barátot szerzett, csupán Jakucs István

¹ Kis Margit, *Zsigmond Ferencre emlékezem*, Kunhegyes, 1985.

kollégáját,² aki ugyanakkor került Debrecenbe, mint ő, és Kónya Sándor angoltanárt számíthatta azok közé, akikkel a formális kollégai érintkezésen túl is kapcsolatot tartott. Pókász Endre a következőket írta Zsigmond karcagi időszakáról ebben a vonatkozásban: „Baráti, emberi kapcsolatairól nem sokat tudunk. Jó barátság fűzte Jakucs Istvánhoz, aki egy osztállyal felette járt, s akinek a pályafutása szinte párhuzamos az övével. Ő is Kolozsvárott végzett, majd egyszerre kezdtek el tanítani Karcagon, sőt együtt mentek át Debrecenbe is.”³ Debrecenben is volt olyan kollégája, akivel baráti viszonyba került: ez a tanártársa Hoffer András,⁴ a későbbi neves geológus volt. Kis Margit szerint gyakran lehetett őket látni együtt sétálni Debrecen utcáin. Zsigmond Ferenc maga is megemlítette egyik Kis Margitnak szóló levelében ezt a kollegiális kapcsolatból kinőtt barátságot: „Honnan ismeri Margitka Hoffer Andrást? [...] Igen, ő mindig a legjobb barátaim közé tartozott, s négy évig együtt felügyelösködtünk az öreg kollégium internátusában és konviktusában, lakván egy-egy [...] cellában.”⁵ Ugyancsak a debreceni évek alatt nyerte el Csikesz Sándor teológiaprofesszor⁶ barátságát. Csikesz is nőtlen volt, akárcsak Zsigmond Ferenc, így együtt jártak színházba, moziba, koncertekre.⁷

A debreceni időszak, különösen az egyetemi magántanári tevékenység olyan szakmai kapcsolatokkal is gazdagította Zsigmond életét, amelyből életre szóló barátságok is születtek. Vajthó Lászlóval⁸ haláláig bensőséges baráti viszonyban volt, erről egy ko-

² Jakucs István (Mezőtúr, 1882. aug. 5.–Debrecen, 1964. márc. 10.), tanár. A pesti tudományegyetemen szerzett matematika-fizika szakos középiskolai tanári oklevelet 1904-ben. Az 1904/05. tanévben a Debreceni Református Gimnázium helyettes tanára, 1906–1909 közt a karcagi, majd ismét a Debreceni Református Gimnázium tanára, később címzetes igazgatója. A hazai természettudományok, főleg a hazai fizika történetére, továbbá Debrecen környéke meteorológiai viszonyaira vonatkozó adatokat gyűjtötte.

³ Dr. Pókász Endre, *Zsigmond Ferenc (1883–1949) tudományos és pedagógiai pályája*, Kunhegyes, 1983, 6.

⁴ Hoffer András (Derecske, 1884. dec. 26.–Debrecen, 1946. márc. 1.), geológus. A kolozsvári egyetemen földrajz-természetrajz tanári és bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1910–1911-ben a nagyenyedi Bethlen-kollégiumban gyakorló tanár, ahol rendezte az intézmény ásványgyűjteményét. 1911-től a Székelyudvarhelyi Református Kollégiumban helyettes tanár. 1914-től oroszországi hadifogoly. 1921-től a Debreceni Református Kollégium tanára. 1923–1924-ben Olaszországban járt tanulmányúton. Főként a Tihanyi-félsziget és a Tokaji-hegység geológiájának különböző kérdéseivel foglalkozott.

⁵ Kis, i. m., 74.

⁶ Csikesz Sándor (Drávfok, 1886. jan. 8.–Debrecen, 1940. febr. 18.), ref. lelkész, egyetemi tanár. A teológiát Budapesten és Berlinben végezte. 1911-től lelkész Kiscsányoszáron. 1922-től kollégiumi, majd 1923-tól egyetemi tanár Debrecenben. Főtitkára volt az Országos Református Lelkészegyesületnek, s szervezte 1934-ben Budapesten az Országos református kiállítást. 1925-ben alapította a Theológiai Szemle című tudományos folyóiratot, amelynek haláláig a szerkesztője volt.

⁷ Kis, i. m., 74.

⁸ Vajthó László (Nagyajtény, 1887. jún. 21.–Kecskemét, 1977. dec. 23.), irodalomtörténész, műfordító, szerkesztő, pedagógus, az irodalomtudományok kandidátusa (1952). Tanulmányait a kolozsvári, gráci és jénai egyetemen végezte és magyar–német szakos tanári diplomát szerzett. Utána Párizsban folytatta tanulmányait. Gimnáziumi tanár Szatmárnémetiben, Lugoson, Liptószentmiklóson (1911), Budapesten a Werbőczy-gimnázium pedagógusa (1920–25); tanári életének nagyobb része a fővárosi Berzsényi Dániel Gimnáziumban telt (1925–50). 1950-ben formálisan nyugalomba vonult, de ténylegesen 75 éves koráig tanított.

rábbi tanulmányban részletesen írtam.⁹ Vajthó mellett az irodalomtörténészek közül Kéký Lajos tartozott még Zsigmond Ferenc szűkebb baráti körébe. Erről a mára már elfeledett irodalomtörténészről, aki a korabeli irodalmi élet egyik szervező egyénisége és egy ideig az Irodalomtörténeti Közlemények szerkesztője is volt, érdemes egy vázlatos portrét adnunk, hogy jobban megértsük, miért is becsülte őt Zsigmond annyira. Kéký a Hajdúság szülötte volt, de élete a fővároshoz kapcsolta. Egyetemi évei után Budapesten maradt, s tizenegy éves középiskolai tanárkodást követően az Országos Színművészeti Akadémia oktatója lett. Közben fáradhatatlanul írta tanulmányait, értékes monográfiák szerzőjeként vált ismertté irodalomtörténész körökben. Tompa Mihályról, Baksay Sándorról, Beöthy Zsoltról, Vajda Jánosról írt műveivel hamar kivívta a kollégái elismerését, már 1917-től a Kisfaludy Társaság tagja, később ennek a neves szakmai testületnek a másodtitkára, majd titkára lett. Erről a megbecsültségről ad számot Ábrányi Emil, aki 1917-ben a Kisfaludy Társaságba való felvételkor ajánlást írt Kéký számára. Művei felsorolása után a következőket jegyezte meg az akkor még fiatal tanárról és irodalomtörténészről: *„És ezt a gazdag termést egy küzdő ember aratja, a kinél az ifjúság legszebb éveit nehéz életharczok, súlyos betegeskedések töltik be s a kit utóbb a középiskolai tanárkodás a maga terhes mellékességeivel akadályoz abban, hogy kedve szerint való odaadással szentelhesse magát még nagyobb arányú munkásság kifejtésére.”*¹⁰ Kéký élete akkor vált kicsit könnyebbé, amikor a színiakadémia irodalomtanári állását elnyerte. Ekkortól még intenzívebb szakírói munkássága bontakozott ki. Kéký Zsigmond Ferenc életében nemcsak a barát, de a támogató kolléga szerepét is betöltötte, ugyanis Zsigmond fővárosi évei alatt többször kapott tőle megbízást recenzióírássra az Irodalomtörténeti Közlemények számára. Erről a tényről Kis Margit is említést tett a volt tanáráról írt könyvében, méghozzá az alábbi összefüggésben: *„Egyébként ezekben az időkben Feri bácsi is gyakran emlegette sétáink alkalmával, hogy milyen jó barátja Kéký Lajos, egy kis mellékkeresetért is juttatja, mint az Irodalomtörténeti Közlemények szerkesztője. Kisebb-nagyobb megbízásokat ad számára, oldalak szerint fizet, néha egészen jelentékeny összeget. Ez gondtalanabbá teszi a pesti életét, ami az anyagiakat illeti. Ezekből az összegecskékből fizethette a kiruccanások költségeit, ha egy-egy atyafi felvetődött Kunhegyesről vagy más tanárbarát Karcagról, Mezőtúrról, Debrecenből. A Kéký megbízások leginkább kritikák, könyvismertetések voltak hazai és külföldi: német, francia vagy angol regényekről. Nagyjából az említett folyóiratban jelentek meg -df- aláírással, ami vezetéknev utolsó és a keresztnév kezdő betűje. [...] Nagyon örült ezeknek a megbízásoknak főleg azért, mert Kéký minden érdekes és értékes regényt megszerzett számára.”*¹¹

A kollégák mellett a tanítványokkal ápolt kapcsolat is oldotta némileg Zsigmond Ferenc magányát. Tanítványai emlékezéseiből ellentmondásos kép bontakozik ki, több

⁹ VINCZE Tamás, *Vajthó László kapcsolata a debreceni egyetemmel*, Gerundium 4 (2013/1–2), 33–58.

¹⁰ *Tagajánlások* = A Kisfaludy-Társaság évlapjai. Új folyam. Ötvenedik kötet. 1916–1917, Budapest, 1917, 195.

¹¹ Kis, *i. m.*, 44–45.

volt diákja említette meg kissé rezervált viselkedését, míg Kis Margit fesztelenebbnek ábrázolta a diákjaival való érintkezését. Joggal hihető, hogy a nyíregyházi tanárnő pozitívan elfogult volt ebben a tekintetben is volt professzorával kapcsolatban. Ember Ernő azok közé a volt tanítványai közé tartozott, akiknek későbbi munkásságát is figyelemmel kísérte. Ember többször felkereste Zsigmondot Budapesten is, ilyenkor irodalomtörténeti témákról társalogtak. A volt tanítvány így emlékezett vissza ezekre a beszélgetésekre: „*Mindig buzdított, hogy folytassak tudományos munkásságot, amire, szerinte, képes lennék. Legutóbb, Kazinczy és Debrecen című dolgozatom megjelenése után, különösen azt szorgalmazta, fejtsem ki részletesen Kazinczy és Csokonai viszonyát.*”¹² Azonban az ismételt biztatások és a többszöri látogatás ellenére sem alakult ki köztük igazi baráti kapcsolat, ezt őszintén be is vallotta Ember Ernő az emlékezésében. „*Kettőnk kapcsolata – írta – mindvégig, kb. 1940-ig, mikor ő elköltözött szülőföldjére, Kunhegyesre, barátságos, de nem túlságosan bizalmas volt, ő mindig »kollega úr«-nak szólított, én őt »professzor úr«-nak. Azt hiszem, mással sem alakított ki, volt tanítványai köréből, bizalmasabb viszonyt.*”¹³

Némedi Lajos is arról számolt be a Zsigmond Ferenc születésének centenáriuma írt emlékezésében, hogy a depresszióval küzdő tudós nyomon követte tanítványai első lépéseit a tudományos életben, de a velük való érintkezésben – a gondoskodó kedvesség mellett – egy kis távolságot is megtartott, ami az akkori idők etikettjének egyébként teljesen meg is felelt. „*A kisszámú tanítvánnyal személyes kapcsolata volt. Közvetlen beszélgetések formájában adott buzdítást konkrét tudományos kutatásra. Egyszer kivette előttem a könyvespolcra Voltaire Henriade-jának két magyar fordítását, és így szólt: »Kolléga úr francia szakos, járt is arrafelé. Vesse össze a kettőt az eredetivel; valami csak kiderül a végén az összehasonlításból.« Így is történt.*”¹⁴

A volt kunhegyesi tanítványok közül Kis Margit, Varga Gábor és Lengyel Lajos álltak Zsigmond Ferenchez a legközelebb. Földjeivel szorosabb kapcsolatot ápolt, mint a többi volt diákjával, sőt nekik még azt is megengedte, hogy mellőzzék a távolságtartó „professzor úr” megszólítást. Erről így számolt be Kis Margit: „*Varga Gábor korán meghalt, de Lengyel Lajossal mindvégig komoly baráti kapcsolatot tartott fenn a mi kedves közös professzorunk – akit csak Feri bácsinak kellett szólítanunk. Később a kunhegyesi otthonában is sok kedves órát tölthettünk együtt hármasan.*”¹⁵ Lengyel Lajos¹⁶ magyar-latin szakos tanár volt, aki Miskolc és Debrecen református középiskolái után a fővárosban

¹² EMBER Ernő, *Emlékeim Zsigmond Ferencről* (1982. XII. 12.) Debreceni Egyetem Kézirattára, Ms 2: 20/13k.

¹³ Uo.

¹⁴ NÉMEDI Lajos, *Zsigmond Ferenc pályája*, Alföld 34 (1983/3), 60.

¹⁵ KIS, i. m., 70–71.

¹⁶ Lengyel Lajos (Kunhegyes, 1900. szept. 24.–Bp., 1968. márc. 24.), tanár, szótárszerkesztő. A debreceni tudományegyetemen magyar–latin szakos középiskolai tanári (1926), majd doktori oklevelet szerzett (1937). 1952-ig a Miskolci Református Reálgimnázium, a Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma, végül a Budapesti Református Gimnázium tanára. 1952 augusztusától az MTA Nyelv-tudományi Intézetének Szótári Osztályán dolgozott.

tanított, a Lónyay utcai Református Gimnáziumban. Amikor Zsigmond Ferenc a fővárosban élt, sokszor meglátogatta Lengyel Lajost és feleségét, az is előfordult, hogy közös programot szerveztek maguknak. Zsigmond Ferenc életének hű krónikása így emlékezett erre: *„Feri bácsi nagyon kedvelte Lajost és sokra becsülte. Jól megértették egymást, és sokat élcelődtek. Egyébként Ilus, a Lajos felesége is értette a módját, hogyan vágjon vissza az élcelődésre, hogyan viszonyozza a tréfát tréfával. Derűs, vígkedélyű asszony volt, aki élénk elbeszéléseivel, tréfaival gyakran felvidította Feri bácsi komor hangulatát. Ezért is kedvelte annyira a Lengyel-házaspárt. Néha színházba is együtt mentek, vagy egy-egy vacsorára meghívták, persze csak olyankor, ha idegenek nem voltak jelen. Tudott a család minden fontosabb eseményéről, várta őket vissza a nyaralásukból, mint a többi jó barátot is.”*¹⁷ Ez a jellemzés egybevág egyébként a Lónyay utcai gimnázium 1909 és 1952 közötti történetéről írt monográfiának azzal a megállapításával, amely szerint Lengyel Lajos a *„tanári kar egyik legszellemesebb tagja”* volt.¹⁸ Ugyancsak a Lónyayban tanított Kónya Sándor¹⁹ angoltanár, akivel Karcagon másfél évtizeden át együtt tanított Zsigmond Ferenc, és Pesten is tartotta vele a kapcsolatot. Nem ok nélkül ajándékozta meg őt sem a zárkózott irodalomtörténész a bizalmával. Csak olyan kollégákat tüntetett ki a barátságával, akik műveltek, kiemelkedő szakmai tájékozottságúak voltak. Kónya Sándorról a következőt jegyezték fel a fent említett iskolamonográfiában: *„A legkiválóbb tanáraink közé tartozott, ismeretei magasan meghaladták a középiskolai tanári szintet. Angol nyelvtudása átlagon felüli volt. Érdemei elismerésül a kormányzó a VKM előterjesztésére 1940-ben igazgatói címmel tüntette ki.”*²⁰

A korabeli akadémiai szférában szokásban volt egy informális kapcsolattartási forma, a kávéházi asztaltársaságok kialakítása és fenntartása. Az egyes tudománysszakok képviselői meghatározott helyen és időszakonként így kötetlen módon is találkozhattak, s nyugodt környezetben tárgyalhattak tudományos, szakmapolitikai és felsőoktatás-politikai problémákról. Fináczy Ernő például pedagógusokból toborzott egy egész hosszú ideig működő asztaltársaságot, Pais Dezső pedig egy emlékezésében a nyelvészek hasonló jellegű kompániájáról, baráti köréről, a Kruzsokról és annak összejöveteleiről számolt be.²¹ Az irodalomtörténészeknek is megvoltak a fővárosban azok az asztaltársaságaik, amelyekben az intézményeken kívüli találkozások és beszélgetések lezajlottak. Zsigmond Ferenc pesti élete alatt két ilyen asztaltársaság összejöveteleit látogatta:

¹⁷ Kis, i. m., 45–46.

¹⁸ DRASKÓCZY István, *A Budapesti Református Gimnázium 1909–1952*, Budapest, 1993, 136.

¹⁹ Kónya Sándor (Karcag, 1885. máj. 28.–Bp., 1971. jan. 28.), tanár, nyelvész, költő. Tanári diplomát 1907-ben Kolozsvárt szerzett, majd Nagyenyeden kezdett tanítani. Néhány év múlva a Karcagi Református Gimnáziumban helyezkedett el. 1935-től 1952-ig, az intézet megszűnéséig a Budapesti Református Gimnázium magyar-angol szakos tanára volt, majd nyugalomba vonulásáig az MTA Nyelvtudományi Intézetében dolgozott az Értelmező Szótár szerkesztésén és egyéb nyelvészeti munkákon.

²⁰ DRASKÓCZY, i. m., 139.

²¹ JÁKI László, *Fináczy Ernő feljegyzései*, Budapest, 2000, 108–109; *Életem, emlékeim, találkozásaim*, szerk. DOROGI Zsigmond, Budapest, 1973, 170–172.

egyrészt Pintér Jenő körének volt a tagja, ez két- vagy háromhetente tartott üléseket különböző vendéglőkben, itt Horváth Jánossal, Nagy J. Bélával, Keményfy Jánossal és még néhány kevésbé ismert irodalomtörténésszel, kritikussal találkozott. A másik irodalmi kör vezéralakja Császár Elemér volt, ennek tagjai Kéký Lajos lakásán vagy a tíztagú társaság másik résztvevőjénél jöttek össze, rendszerint vasárnaponként. Sokat jelentettek ezek az asztaltársaságok Zsigmond életében: ezek kapcsolták őt be az irodalmi és tudományos élet vérkeringésébe, ezekben értesült a tudományos világ legfontosabb híreiről, a különböző egyetemi tanszékek, testületek személyi változásairól. Egyik levelében (1940 őszén) így világította meg volt tanítványának, Kis Margitnak, ennek a két informális tudósi csoportosulásnak a szerepét az életében: *„Az engem érdeklő két asztaltársaság közül még egyik sem adott életjelt magáról. Azaz, hogy nem jól mondom; az egyik már tartott összejövetelt, de én akkor nem tudtam részt venni azon egyéb elfoglaltságom miatt. Szóval ebben az iskolai évben még tájékozatlan vagyok a társadalmi és egyéb dolgokban, amelyekről a baráti összejöveteleken hall az ember pletykát és igaz híreket vegyesen.”*²² Ezeket a szakmai együttléteket mindig örömmel várta, ezek vittek némi szint, változatosságot a magányos tudós életébe. Az 1940-es év egyébként mindkét asztaltársaság életébe változást hozott: ekkor hunyt el mindkettő vezetője, Császár Elemér júliusban, Pintér Jenő novemberben. Mindkét kollégája halála mélyen érintette Zsigmond Ferencet, a Pintér-féle baráti kör további összejöveteleiről ugyan nincs adat, de a Császár-féle társaság tovább működött, az informális vezető szerepét Kéký Lajos vette át.²³

Zsigmond Ferenc életében a barátoknak, szakmai kapcsolatoknak jóval nagyobb szerepük volt, mint egészséges kollégái életében. Számára a baráti közösség megtartó erejű volt, elterelte figyelmét a betegségről, késleltette annak előrehaladását. Nem véletlen, hogy depressziója akkor vált igazán súlyossá, amikor elhagyta a fővárost és Kunhegyesre, a szülőfalujába vonult vissza. Barátai ugyan itt is többször felkeresték, de a rendszeres kapcsolattartás elmaradása, a szakmai diskurzusok hiánya megviselte a túlérzékeny tudóst. Ezekben az években teljesen elidegenedett az emberektől, orvosain kívül alig beszélt valakivel. Vágott Sándor, a Zsigmond család háziorvosa mindent megtett, hogy ebből a szomorú állapotból kimozdítsa, így például amikor orvosi továbbképzésekre utazott Pestre, hívta magával Zsigmond Ferencet is. De a kunhegyesi remete nem tudta magát rászánni a kimozdulásra. Mándy István kunhegyesi főorvos szintén azon volt, hogy értelmes elfoglaltsággal kösse le a magányos tudóst. 1948/49-ben még tanfolyam vezetésére is felkérte, ezt javarészt kunhegyesi pedagógusok számára tartotta meg Zsigmond Ferenc, összesen negyven előadást tartott két csoportban.²⁴ Sajnos azonban már ez az új feladat sem tudta feltartóztatni a depressziója súlyosbodását. Egy kis haladékot adott legfeljebb a tragédiának, amely nem volt elkerülhető: Zsigmond Ferenc

²² Kis, i. m., 58. (Zsigmond Ferenc 1940. okt. 1-jei levele.)

²³ *Uo.*, 63.

²⁴ Erről Szurmay Ernő tanulmányában olvashatunk, amelynek címe: *Zsigmond Ferenc utolsó írása* = http://vfek.vfmk.hu/00000115/sz_34.html

1949. július 20-án önkézeivel vetett véget életének. Igazából a könyvek voltak egész életében a legjobb barátai. Kunhegyesi visszavonultságában is velük vigasztalta magát. Volt tanítványa, Juhász Imre kisújszállási gimnáziumi igazgató ebben az időszakban is ellátta őt olvasnivalóval, hiszen a kisújszállási gimnázium könyvtárában mindig megvoltak a legújabb hazai irodalmi művek. Látható, hogy a barátok a maguk lehetőségeihez képest valóban mindent megtettek, hogy Zsigmond Ferenc életminősége az önkéntes száműzetés, a teljes elzárkózás éveiben is tűrhető maradjon. Nem rajtuk múlt, hogy végül mégsem sikerült megmenteni a teljesen izolálódott tudóst a saját kényszerképzeiteitől, „démonaitól”.

Barátai szívében nagy űrt hagyott maga után, Vajthó László még 1953-ban is így írt róla Kis Margitnak: *„Bizony szomorú, hogy atyai jóbarátom sírjához még nem zárando-kolhattam el eddig, teljesen anyagi okokból. De nem adom fel a reményt. Sokszor járok arra képzeletben. Meghatott nagyon, könnyekig, hogy helyettem is vitt virágot szegény Ferikém sírjára, igaz szívből köszönöm.”*²⁵ Vajthó és Kis Margit levelezésében ezután is gyakran felbukkant egy-egy utalás Zsigmond Ferencre, jelezve azt, hogy akinek alakját barátai az emlékezetükben megőrzik, az sosem hal meg igazán.

²⁵ *Kis Margit és Vajthó László levelezése*, Kis Margit-hagyaték, MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, XIV. 49. 4. doboz, 58. sz. levél. (Kelte: 1953. aug. 27.)